

УДК 343.21

В.В. ЯРОШ, Національна академія прокуратури України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГЕНЕЗИ САНКЦІЙ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ключові слова: кримінально-правова санкція, кримінальна відповідальність, покарання, диференціація відповідальності, індивідуалізація кримінальної відповідальності

Не викликає жодних сумнівів, що питання визначення меж кримінально-правових санкцій є одним з актуальних та дискусійних не тільки в доктрині кримінального права, а й теорії права також. Встановлення кримінально-правових санкцій є вельми затребуваним процесом й практичною діяльністю. Підтвердженням цьому є чимала кількість законопроектів, поданих на розгляд Верховній Раді, в яких пропонується внести зміни до низки санкцій.

Розглядаючи питання генези санкцій за злочини у сфері службової діяльності як вихідну тезу сприйmemo те, що під санкцією вчені розуміють припис, який має юридичне закріплення, обов'язковий до виконання і підтримується примусовою силою держави, так і частину кримінально-правової норми (або, у більш вузькому розумінні, частину статті Особливої частини КК України).

Також завважимо, що часто санкції ототожнюють з покаранням. Хоча слід відзначити, що таке їх розуміння є занадто вузьким й не охоплює інші форми реалізації кримінальної відповідальності. На сьогодні, враховуючи, що держава по-різному реагує на вчинений злочин, охоплюючи не тільки різні форми реалізації кримінальної відповідальності, а й звільнення від неї, або випадки її не призначення, підтримаємо тих учених, які санкції тлумачать широко, охоплюючи будь-які форми реакції держави на вчинене суспільно небезпечне протиправне діяння (І.М. Горбачова,

О.О. Книженко, Н.А. Орловська, П.В. Хряпінський та ін.) [1–5].

У зв'язку з відзначеним, констатуємо, що на сьогодні розвиток санкцій за злочини у сфері службової діяльності відбувається в двох площинах. Перша – це загальна тенденція гуманізації відповідальності, яка є властивою для багатьох держав світу. Вона обумовлена пошуком альтернативних позбавленню волі видів покарань. Друга – це посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, одним із проявів яких є злочини у сфері службової діяльності.

Отже метою цієї роботи є з'ясування актуальних питань генези санкцій за злочини у сфері службової діяльності.

Враховуючи обмежений обсяг цієї статті, розглянемо першу площину, завважаючи, що в сучасних умовах процес гуманізації кримінальної відповідальності передусім пов'язаний із визнанням людини найвищою соціальною цінністю. Це в свою чергу, обумовлює потребу в додержанні соціальної справедливості, досягнення якої є можливим у разі реалізації кримінальної політики, яка б дозволяла б застосовувати покарання та інші міри кримінально-правового впливу так, щоб позбавлення волі не застосовувалося щодо осіб, які здатні виправитися без їх ізоляції від суспільства.

До такого висновку спонукає й аналіз низки міжнародних актів, в яких рекомендовано застосовувати альтернативні позбавленню волі види покарань.

Актуальні питання кримінального покарання були предметом уваги багатьох вчених. Серед них на особливу увагу заслуговують праці, в яких порушувалася проблематика альтернативних видів покарань, зокрема: П.П. Андрушка, В.В. Антипова, Л.В. Багрій-Шахматова, М.І. Бажанова, В.М. Бурдіна, І.М. Гальперіна, Н.О. Гуторової, Т.А. Денисової, В.М. Дрьоміна, О.І. Зубкова, С.І. Комарицького, В.О. Меркулової, В.О. Навроцького, В.Н. Петрашева, В.В. Полтавець, О.С. Пироженка, О.В. Старкова, Є.Л. Стрельцова, В.М. Трубникова, В.І. Тютюгіна, Ю.В. Шинкарьова та ін.

Беззаперечно, що визначаючи межі караності, законодавець, конструюючи кримінально-правову норму, повинен забезпечити, поміж іншого, реалізацію принципу економії кримінально-правової заборони в частині відповідності останнього характеру і ступеню суспільно небезпечного діяння. Як слушно відзначає Н.В. Огороднікова, хоча названий принцип у кримінально-правовій науці відносять до принципів криміналізації, видається, з більшою підставою його слід зарахувати до принципів пеналізації [6]. Пеналізація як метод кримінально-правової політики на законодавчому рівні становить собою процес визначення характеру караності діянь, а на правозастосовчому – процес призначення кримінального покарання у судовій практиці [7, с.137]. Отже умовою результативності заходів кримінально-правового впливу є дотримання їх оптимальності (принцип «економії репресії»). Стосовно злочинів у сфері службової діяльності вимога оптимальності буде дотримана, якщо застосоване покарання, або інша форма реалізації кримінальної відповідальності, буде містити обсяг кари, що забезпечує цілі спеціальної та загальної превенції.

Також відзначимо, що до злочинів у сфері службової діяльності, про які йдеться в цій статті, віднесемо не всі ті злочини, які передбачено у розділі XVII КК України, а тільки ті з них, що вчиняються службовими особами та не пов'язані із професійною діяльністю з надання публічних послуг (ст.ст.364–368, 368-2, 369 КК України).

Так на сьогодні відповідно до чинного КК України до осіб, які вчиняють злочини у сфері службової діяльності, можуть бути застосовані такі види покарання: штраф, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, виправні роботи, конфіскація майна, арешт, позбавлення волі на певний строк.

Основними видами покарань за злочини в сфері службової діяльності з вищевказаного переліку є виправні роботи, арешт, обмеження волі та позбавлення волі на певний строк. Як додаткові покарання із вказаних покарань

законодавець визнає позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю та конфіскацію майна (в окремих випадках вживає одночасно таке поняття як «спеціальна конфіскація»). В якості покарання, яке може призначатися як основне так і додаткове, передбачено штраф. При цьому слід відзначити, що штраф в окремих випадках, будучи додатковим покаранням, поєднується з такими додатковими видами покарань як позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, конфіскацію майна та спеціальною конфіскацією.

Аналізуючи дані, отримані в результаті вивчення вироків суду можна стверджувати, що на сьогоднішній день достатнім чином судами використовується лише один вид покарання – позбавлення волі (реальне і умовне).

Складна ситуація виникає із виконанням штрафу. Відповідно до ч.1 ст.53 КК України штраф – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК України, з урахуванням положень ч.2 цієї статті. Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої частини Кримінального Кодексу не передбачено вищого розміру штрафу.

З урахуванням майнового стану особи суд може призначити штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до одного року.

У разі несплати штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських робіт із розрахунку одна година громадських робіт за один установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян або виправними роботами із розрахунку один місяць виправних робіт за двадцять установлених законодавством не-

оподатковуваних мінімумів доходів громадян, але на строк не більше двох років.

У разі несплати штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, призначеного як основне покарання, та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді позбавлення волі із розрахунку один день позбавлення волі за вісім неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Відповідно до ст.26 КВК України засуджений зобов'язаний сплатити штраф у місячний строк після набрання вироком суду законної сили і повідомити про це відповідний суд шляхом представлення документа про сплату штрафу.

У разі призначення штрафу з розстрочкою виплати певними частинами засуджений зобов'язаний сплачувати штраф у розмірі та строки, встановлені вироком суду. Про сплату відповідної частини штрафу засуджений повідомляє відповідний суд шляхом пред'явлення документа про сплату відповідної частини штрафу.

На сьогодні, враховуючи недосконалість законодавства в частині виконання штрафу, його сплата лишається на совісті винного, оскільки з Кримінально-виконавчого кодексу України виключено норму про виконання кримінально-виконавчою службою штрафу. Однак ця норма не знайшла свого належного відображення в інших нормативно-правових актах.

Отож, суди досить часто застосовують такий захід кримінально-правового впливу, як звільнення від відбування покарання з випробуванням. Однак при цьому вони мусять призначати в переважній більшості позбавлення волі.

Так звільнення від відбування покарання з випробуванням полягає в тому, що, якщо, призначивши винному за вчинення злочину в сфері службової діяльності покарання у виді виправних робіт, обмеження волі або позбавлення волі не більше п'яти років, суд дійде висновку про можливість виправлення засудженого без реального відбування покарання, він

призначає іспитовий строк від одного до трьох років, протягом якого особа перебуває під наглядом кримінально-виконавчої інспекції.

Слід зазначити, що до 2001 року суд мав право застосовувати умовне засудження та відстрочку виконання вироку, як чинним КК України трансформовано в інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Однак слід погодитися з тим, що гуманізм умовного засудження не завжди виправдовує себе. Про це свідчить аналіз судової практики, констатацією якого є те, що зростає кількість службових осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі й мали раніше судимість, пов'язану із застосуванням ст.75 КК України.

Незважаючи на те, що кримінальний закон не містить заборони на застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням щодо осіб, які вчинили тяжкий та особливо тяжкий злочин, фахівці вважають, що цей захід кримінально-правового впливу може застосовуватися до цих категорій засуджених лише у виняткових випадках. Однак щодо засуджених за злочини у сфері службової діяльності судова практика йде іншим шляхом.

Окремої уваги потребує питання диференціації відповідальності за злочини у сфері службової діяльності, яка безпосередньо відображається в кримінально-правовій санкції. Диференціюючи кримінальну відповідальність, законодавець встановлює такі різновиди можливих наслідків відповідальності:

- найсуворіший за своїм змістом наслідок виражається у призначенні та реальному виконанні покарання;

- призначення покарання винному, але без реального його виконання (ст.75 КК України);

- визнання особи, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, винною і звільнення її від покарання (ст.74 КК України).

Відзначимо, що диференціація відповідальності і покарання, що є прерогативою тільки законодавця, створює необхідні умови для одноманітності проведення кримінальної політики, дотримання вимог законності і є важливою передумовою для подальшої реалізації

принципу індивідуалізації відповідальності і покарання, що здійснюються судом.

Отже, як бачимо законодавець у санкціях за злочини в сфері службової діяльності передбачив низку альтернативних позбавленню волі видів покарань, а також можливість призначення всіх трьох форм реалізації кримінальної відповідальності.

Однак, проведений аналіз також засвідчив, що законодавець не в повній мірі використовує альтернативи позбавленню волі за злочини в сфері службової діяльності.

Така ж практика є характерною й для судів, які зважаючи на труднощі у виконанні такого покарання як штраф, частіше застосовують позбавлення волі.

Вважаємо, що на сьогодні увага законодавця та суду має бути прикута до таких видів покарань, як виправні роботи та обмеження волі. Ці види покарань не чинять деструктивного впливу на засудженого, дозволяючи йому не руйнувати соціально-корисні зв'язки з соціальним оточенням.

Так, кримінологічно обґрунтованим є запровадження до системи покарань покарання у виді обмеження волі. Вважаємо, що аналіз практики застосування цього виду покарання заслуговує на окрему увагу. В межах цієї роботи лише відзначимо, що в 2001 році цей вид покарання було передбачено в системі покарань з тим, що мінімізувати негативний вплив позбавлення волі. Завдяки режиму його відбування особа, залучається до праці, постійно перебуває під наглядом та не набуває негативних якостей, які є характерними для відбування покарання у виді позбавлення волі.

Особливої уваги також потребує й такий вид покарання як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, оскільки воно здатне чинити превентивний вплив щодо осіб, які вчинили злочини в сфері службової діяльності. Зокрема йдеться про можливість досягнення спеціальної превенції, коли особа, будучи позбавлена відповідної посади не здатна вчинити злочин, аналогічний попередньому, через відсутність

такої можливості. Законодавець цим самим передбачив можливість усунути умови, що сприяли вчиненню злочину. Вважаємо, що саме через таку превентивну дію, цей вид покарання має ширше застосовуватися не тільки у судовій практиці, а передусім законодавцем. Зокрема, визначаючи кримінально-правові санкції за злочини у сфері службової діяльності, було б доцільно використовувати цей вид покарання в якості основного.

Аналізуючи санкції за злочини у сфері службової діяльності, слід зупинитися й на такому виді покарання як конфіскація майна. Зазначимо, що на сьогодні, окрім конфіскації майна, законодавець передбачив і спеціальну конфіскацію як захід кримінально-правового характеру. Обидві ці міри кримінально-правового впливу широко застосовуються за вказану групу злочинів. Однак, конфіскація майна включена до системи покарання, а спеціальна конфіскація віднесена до заходів кримінально-правового характеру. Це, в свою чергу, потребує окремого глибокого теоретичного осмислення місця та ролі спеціальної конфіскації в системі санкцій в цілому та за злочини у сфері службової діяльності зокрема.

Підсумовуючи викладене, констатуємо, що до актуальних питань генези санкцій за злочини у сфері службової діяльності на сьогодні ми можемо віднести два блоки питань. Перший – це законодавче визначення меж санкцій кримінально-правових норм (їх конструювання), передусім передбачення альтернативних позбавленню волі покарань. Другий блок – це практика їх застосування, яка дозволяє вдосконалити санкції шляхом відмови від неефективних видів покарань, а також скорегувати більш обґрунтовані межі санкцій.

Перспективами подальших наукових розробок може слугувати розроблення класифікації кримінально-правових санкцій за злочини у сфері службової діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Орловская Н. А. Основания и принципы построения уголовно-правовых санкций /

Н. А. Орловская. – Одесса : Юрид. лит., 2011. – 624 с.

2. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України : монографія / П. В. Хряпінський. – Х. : Харків юридичний, 2009. – 840 с.

3. Хряпінський П. В. Заохочувальні санкції та їх види у кримінальному законодавстві України / П. В. Хряпінський // Часопис Акад. адвокатури України. – 2010. – № 3 (8) – С. 1–7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2010-3/10hpkzu.pdf>.

4. Книженко О. О. Поняття санкцій у кримінальному праві // О. О. Книженко / Вісник Харківськ. нац. ун-ту внутр. справ. – 2010. – Вип. 1 (48). – С. 79–84.

5. Горбачова І. М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. М. Горбачова. – Одеса, 2012. – 21 с.

6. Огородникова Н. В. Конструирование санкций как способ реализации уголовно-правовой политики / Н. В. Огородникова // Ученые труды Российской акад. адвокатуры и нотариата. – 2011. – № 1 (20). – С. 121–124.

7. Коробеев А. И. Уголовно-правовая политика: тенденции и перспективы : монография / А. И. Коробеев, А. В. Усс, Ю. В. Голик. – Красноярск : Изд-во Красноярск. ун-та, 1991. – 240 с.

Ярош В. В. Актуальні питання генези санкцій за злочини у сфері службової діяльності / В. В. Ярош // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 474–478 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_80.pdf

Розглянуто питання розвитку санкцій за злочини у сфері службової діяльності. До злочинів у сфері службової діяльності, про які йдеться в цій статті, віднесено злочини, передбачені у розділі XVII КК України, вчиняються службовими особами та не пов'язані із професійною діяльністю з надання публічних послуг. Найбільш актуальними питаннями генези санкцій за злочини у сфері службової діяльності є такі з них: законодавче визначення меж санкцій кримінально-правових норм (їх конструювання), передусім передбачення альтернативних позбавленню волі покарань, а також практика їх застосування.

Ярош В.В. Актуальные вопросы генезиса санкций за преступления в сфере служебной деятельности

Рассмотрены вопросы развития санкций за преступления в сфере служебной деятельности. К преступлениям в сфере служебной деятельности, о которых говорится в этой статье, отнесены преступления, предусмотренные в разделе XVII УК Украины, совершаемые должностными лицами, и не связаны с профессиональной деятельностью по предоставлению публичных услуг. К наиболее актуальным вопросам генезиса санкций за преступления в сфере служебной деятельности относятся: законодательное определение границ санкций уголовно-правовых норм (их конструирование), прежде всего предусмотренность в них альтернативных лишению свободы наказаний, а также практика их применения.

Yarosh V.V. Actual Questions Genesis Sanctions for Offenses Committed in Performance

The question of development of approvals is considered for crimes in the field of official activity. Crimes in the field of official activity are crimes of public servants and unconnected with professional activity after the giving of public services. A legislative decision of scopes of criminal approvals and practical worker of their application is pressing questions of genesis of approvals for crimes in the field of official activity.